

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM

Bánlaky József: *„A magyar nemzet hadtörténelme.“* VII. rész, (156 oldal 4 melléklettel) és VIII. rész (216 oldal 1 melléklettel). Füzve, nagy nyolcadrét. Budapest, 1954. Grill-könyvkiadóvállalat.

Bánlaky altábornagy folytatólagos hadtörténeti munkájának most megjelent VII. kötete a vegyesházbeli királyok korszakának első részével, Vencel, Otto, s Károly uralkodásával foglalkozik. A VIII. kötetet kizárólag I. (Nagy) Lajos korának szenteli.

A szerző minden munkáját az anyag logikus, könnyen áttekinthető tagolása és gördülékeny, közvetlen írásmódja jellemzi. A nevezetesebb eseményeket, egyes hadművelleti időszakokat tárgyaló fejezetei végén megjegyzések, elmélkedések alakjában foglalja össze nézeteit s következtetéseit az elmondottakról. Ezek a megjegyzések különösen érdekeseek, mert a szerzőnek hosszú békebeli és a világháborúban magasabb vezetőállásban leszűrődött tapasztalatai révén, sok olyan összefüggésre, részletre hívja fel az olvasó figyelmét, amelyet talán nem venne észre. Bánlaky altábornagy sorozatos munkája a magyar nemzet hadtörténelmének van szentelve. Így tehát ebben a VII. és VIII. kötetben is a hangsúly a hadműveleteken van, amelyeket helyesen illeszt az azokat megelőző vagy követő kül- és belpolitikai helyzetképek keretébe.

A VII. kötetből megismerjük az ellenkirályok küzdelmeit egymással, majd I. Károly belső és külső háborúit. Csák Máté szerepének leírása kitűnő korszak az akkori kényurak életéről. Ugyiszintén különösen megragadta figyelmünket a Mühldorf-Ampfingen mellett vívott csata és a rozgonyi nagy küzdelem leírása. Utóbbinál különösen ki kell emelnünk a helyszíni adatok kellő értékelését, amely körülmény csaták rekonstruálásánál rendkívül fontos. Hadtörténeti okulás szempontjából igen helyes a szerzőnek az a feldolgozásmódja is, hogy nemcsak a nagy csaták nagyobb részleteivel foglalkozik, hanem felhívja a figyelmet olyan, bár nem nagy fontosságú, de harcászati tanulságokat nyújtó kisebb jelenetekre is, amilyen például a Köcski Sándor vezette magyar-kun lovasság helytelen felhasználása, illetve mellőzése volt a mühldorfi küzdelemben.

I. Károly király jelentőségét és a magyar haderők megalapozása érdekében kifejtett tevékenységét kellően méltatja, bár a vármegyei bandériumról alkotott képe, valamint a nehéz lovaságnak, mint csatadöntő tényezőnek szerepe, nem mindenben egyezik a magyar középkor hadieseményeivel újabban foglalkozó szakemberek nézeteivel. (Utalunk Dr. Erdélyi Gyula munkájára: „A magyarok hadművészete“).

Nagy Lajos államalkotó nagysága, hadseregszervező és fejlesztő tevékenysége kellően kidomborodik a VIII. kötetből, bár

ebben a kötetben a hadműveleteket indokoló korrajz és politikai helyzetkép kissé részletesebb, mint arra, nyilvánvalóan hadtörténeti munkában szükség lenne. A nápolyi hadjáratok (melyeket a szerző már a legújabb források — Hóman—Szekfű, Miskolczy István — figyelembevételével írt meg), a lengyel-litván, velencei, moldvai háborúk leírásából a szerző azt a következtetést vonja le, hogy Nagy Lajos inkább szerencsés, mint jó hadvezér volt.

A könyvekhez csatolt, könnyen áttekinthető és apró részletek mellőzésével megszerkesztett vázlatok és csataterképek igen emelik a munka értékét, nem különben az a fontos körülmény, hogy a szerző sohasem múlasztja el — különösen ha nagyobb távolságokra szóló hadműveletekről, csatákra való felvonulásokról van szó — a seregektől megtett utak és menetteljesítmények pontos kimérését és kiszámítását. (Pl. Nagy Lajos első litván hadjáratánál.) Ezt a körülményt — főleg nem katona-történetírók — gyakran mellőzik.

Bánlaky altábornagy hadtörténelmi kötetsorozatának érdeme az, hogy az ezeréves magyar hadimúlt eseményeit összefüggően s mégis elég részletesen adja elő s a kötetek végén felsorolt bibliographiai adatokkal kellő támaszpontokat nyújt annak, aki ezekkel az eseményekkel részletesen kíván foglalkozni.

Markó Árpád.

Carlo Montù: *Storia dell' Artiglieria Italiana*. Parte I. Volume I. Nagy 8°, 944 lap. 162 ábrával. Róma, 1954.

Még 1925-ban történt, hogy az olasz tüzérségnek Torinóban összegyűlt néhány nagyrangú, nemtényleges tisztje azon tanácskozott, hogy milyen emlékművel kellene megörökíteniök fegyvernemük haditetteit.

Egyhangúlag azt határozták, hogy megírattják és kiadatják az itáliai tüzérség történetét, a legrégebb vetőgépek korától kezdve napjainkig. Giacinto Sachero tábornok vállalkozott reá, hogy elkészíti a munka tervezetét, egyúttal pedig az összegyűlő anyag feldolgozását is irányítani fogja. Azonban korai halála mindent megakasztott. Évek múltak el, míg végre 1950-ban, Carlo Montù tábornok új életre keltette a már-már haldokló tervet s jeles dolgozótársak segítségével 1954 őszén már nyilvánosságra bocsáthatta az első résznek az 1700. évvel záródó első kötetét. Mussolini előszavával.

A teljes munka három főrésze fog tagozódni: a tüzérség eredetétől 1815-ig, 1815-től 1914-ig és 1914-től napjainkig.

Montù tábornok — nagyon szerényen — igen sok pótlásra és javításra szoruló „első vázlat”-nak mondja művét. Bár mi is ilyen „vázlattal” áldozhatnánk, a Monarchia széthullásával megsemmisült s annyi alaptalan váddal illetett tüzérségünk emlékének!

Mint a szerző írja, az olaszok szeretik tüzéreiket, de kevésbé ismerik magát a tüzérséget. Ennélfogva ennek a most folyó nagy történelmi munkának az a főcélja, hogy országszerte minél jobban elterjedjen. Éppen ezért — nagyon helyesen — nem mélyed az elméleti fejtegetések útvesztőjébe, hanem helyett az olasz politikai-, kultúr- és tudományos élet keretébe foglalja a tüzérség tör-

ténetét. Tehát nem valami féltékeny kasztszellem korlátaiba zárt jelenségeként állítja elénk ezt a fegyvernemet, hanem mint olyan intézményt, amely az olasz szellemnek és vitézségnek egyik leg-szebb megnyilvánulásaként tűnik a történetkutató szemébe.

Nagyon szépek és érdekesek azok a minden fejezetbe beleszőtt történelmi részletek, amelyek a Nyugatrómai Birodalom bukásával szétmálló, majd fokonként új politikai és katonai súlypontok köré kristályosodó Itália legviharosabb korszakairól szólnak, gyakorlott és lendületes stílusban, amelyből lépten-nyomon kicsendül az olasz író eleven temperamentuma. Ezeket a részleteket nem csak a tüzér, hanem minden művelt ember is, nagy haszonnal olvashatja.

Montü tábornok különben is magasabb szempontból fogja fel tárgyát, s így a tüzérségben se csupán a rombolás és pusztítás eszközét, hanem az emberi elme találékonyságának egyik megnyilatkozását látja. Ezért írja, hogy:

„Az idő elpusztíthatja a leghatalmasabb birodalmakat, megsemmisítheti a leghangosabban hirdetett győzelmek eredményét: néhány évtized eltörölheti a szerződéseket, minden záradékukkal együtt. A leghíresebb városok, a legnagyobb, leghüszkébb országok is elhanyagoltnak, vagy örökre eltűnnek: por és hamu takarja be őket. De mindezek fölött áll valami, ami nem hal meg, sőt ezredévről-ezredévre tovább száll: az emberi szellem alkotása, amely akár a legbámulatosabb, akár a legszerényebb találmány alakjában, akár párányi, akár óriási lépéssel, előbbre vitte az emberiséget a tudás útján. Ezért mondtuk kezdetől fogva, hogy a tüzérség története egyúttal az emberi szellem története is.”

Az Itália földjén született tüzérség történetéről lévén szó, nagyon természetes, hogy a munka nem szorítkozhatott csupán a mostani olasz királyság esirájának, Piemontnak, tüzérségére, hanem fel kellett ölelnie Genova, Velence, Ferrara, Modena, Firenze és Toscana, Róma és az Egyházállam, valamint Nápoly és a két Sicilia tüzérségét is.

* *
*

A szerző megállapítása szerint, a tüzérség igazi elődei nem az ütésre alapított fegyverek (például a faltörő kos), hanem azok a vetőgépek voltak, amelyeknek kezeléséhez két vagy több katona kellett.

Ezek a vetőgépek bizonytalan helyen és időben (úgy lehet, hogy a Kr. e. IV. században Siciliában) születtek s eleinte meg lehetőségen korlátozott mértékben, csupán várhareban alkalmazták őket. Julius Caesar idejében már nagyobb mozgékonyaságra tettek szert s a nyílt harcban is megjelentek. Keresztény időszámításunk kezdetéig, fokról-fokra annyira tökéletesedtek és megsokasodtak, hogy már sikeresen lehetett védekezni velük a barbár népek támadása ellen. A Nyugatrómai Birodalom bukása után, vagy eltűntek hosszú időre, vagy visszajutottak alkalmazásuk eredeti terére, a várostromhoz. Az ezredik év után, főként a kereszties hadjáratok révén, lassacskán visszakapták korábbi jelentőségüket, s meg is tartották a puskapornak új korszakot megnyitó felfedezéséig; sőt még azon túl is. A Kr. u. VII. század elején megjelenik a „görög-

tűz" is, amelyet — bizonyos fokig — szintén a tűzérség elődei közé számíthatunk.

A puskapor feltalálásának és első alkalmazásának idejét és körülményeit mélységes homály fedi, de annyi okmányszerűen bizonyítható, hogy Itália volt az első, ahol az új találmányt tudományos alapon értékelték és hasznosították.

A szerző szántsándékkal mellőzi a lövőfegyver első alkalmazásáról szóló bizonytalan adatokat s csupán annyit állapít meg, hogy Itáliában kétségtelenül már a XIV. század elején használtak tűzifegyvereket s a század vége felé általánossá vált itt a tűzérség alkalmazása.

Mantovában már 1522-ben öntöttek egy kis bronz mozsarat, amellyel főként egyházi ünnepségek alkalmával pukkantgattak ugyan, de golyót is lehetett löni belőle. Firenzében és Castellania di Cassinoban 1526-ban tűnik fel az első tűzér lövészerszám. Rinaldo d'Este 1554-ben, vetőgépeken és puskákon kívül, szakállast is alkalmaz Argentá ostrománál.

De valamennyi olasz állam közül, Velencében fejlődött leggyorsabban és leghatalmasabban a tűzérség. A XIII. század derekán sok és mindenféle öblű lövészerszáma volt a „Serenissima”-nak s nagy sikerrel is alkalmazta őket hatalmas vetélytársa, Genova ellen, főként 1581-ben, Chioggia ostrománál. Genovában 1584-ből van az első adat ottani tűzifegyverekről.

Meg kell említenünk, hogy már a XIV. században megpróbálkoznak — persze sikertelenül — a hátultöltés problémájával is.

Hosszú ideig, valószínűleg egy egész századon át, csupán várharcban alkalmazták a tűzérséget, még pedig anyagi és erkölcsi okoknál fogva. A talpak idétlen és kezdetleges alakja s a kezelésnek ebből folyó nehézsége, a töltés hosszadalmas művelete s a csekély mozgékonyosság, nagyon korlátozta az új fegyver szélesebb-körü használatát. Az erkölcsi okok közül elsőként említjük a lovasság nagy ellenszenvét az ágyúkkal és mozsarakkal szemben. A pápák kezdetben ismételten sújtották az egyházból való kiközösítéssel azokat, akik a tűzérséget — a rombolás eszközét — felhasználják; de azután, 1558-tól kezdve, maguk is rászorultak. A hatalmas hűbérurak eleinte megvetették a tűzifegyvereket, amely — örögi találmány lévén — lovaghoz nem méltó.

Az is kétségtelen, hogy a XIV. században s a XV. század első évtizedeiben, nyílt harcban csupán a legkisebb öblű lövészerszámokat alkalmazták; ezeknek hatása azonban vajmi csekély, vagy éppen semmi se volt. Ez az oka annak, hogy — legalább a XV. század közepéig — mindenütt ott találjuk Itáliában a régi vetőgépeket az új tűzifegyverek oldalán.

Az ágyúk és mozsarak kezdetben csupán vasból készültek, de csakhamar divatba jut a bronz is. A cső eleinte mindig egy darab-ból állott, de már a XIV. század végén különféle szerkezetű, szét-szedhető csövekkel is találkozunk, amelyek a könnyebb szállítás kedvéért készültek.

A XV. század utolsó évtizedeiben nagyon fontos találmány a csőcsapok alkalmazása és a kerekes talp. A két Alberghetti (apa és fia) már 1487-ben ilyen csőcsapos és kerekes talpra szerelt lövészerszámokat készített Velence és Firenze számára.

Bartolomeo Colleoni, a velencei köztársaság nagy hadvezére, 1467-ben taligára rakott bombardákat és szakállasokat vitt a fi-
renzeiek és a nápolyiak ellen, a molinellai csatába. De már koráb-
ban, VIII. Amadeo savoiai hercegnek is volt könnyenmozgó tüzér-
sége s ő volt az első, aki egy nehéz ágyút szállított át a Nagy
Szent Bernát hágón, 1454 decemberében.

Lombardiában az 1560. évvel kezdődik a tüzér lövészerszá-
mok gyártása. Francesco Sforza és fia Galeazzo Maria, különös
gondot fordított a tüzérségre, amely ott a XV. század második felé-
ben s a XVI.-nak első harmadában nagyot haladt. Már olyan nagy-
öblű lövészerszámok is készültek, amelyekhez hasonlóakat csak
a világháborúban láthattunk.

A XV. század második felében született I. Alfonso d'Este, a
későbbi hírneves tüzér, akiben szerencsés harmoniában egyesült a
tüzértechnikus és a taktikus. De ő volt egyúttal az, aki korának
egyik legnagyobb művelődési középpontjává tette Ferrarát.

Az 1512 április 9-én vívott ravennai véres csata sorsát, kétség-
kívül a ferrarai tüzérség kiválóan ügyes alkalmazása döntötte el.

A lövészerszámok XV. századi gyártására áttérve, megállá-
pítja a szerző, hogy lassacskán eltűnnek a dongaszerű darabokból
összeállított és vaskarikákkal összetartott csövek s csak az egy-
darabba, vashól vagy bronzból öntöttek maradnak meg. Maga az
öntőeljárás nagyjában olyan volt, mint a mostani, azzal a hátrá-
nyos, sőt káros eltéréssel, hogy öntés közben a cső fara volt fenn,
ahelyett, hogy az öntőminta alját foglalta volna el. Az öntés mag
köré történt s a legnagyobb nehézséget az okozta, hogy igen bajos
volt a magot úgy megerősíteni, hogy tengelye pontosan egybe-
essék az öntendő cső tengelyével.

Szétszedhető cső a század végén már csak a legkisebb öblűek
között akad. A hátultöltéssel való próbálkozás a XV. században
se szűnt meg, de ekkor se sikerült olyan zárat szerkeszteni, amely
a gázkiömlést megakadályozhatta volna. A hátultöltéssel kapcsola-
latban, az egyesített töltéssel is kísérleteztek, olyanformán, hogy
a golyót és a puskaport papírhüvelyben egyesítették.

Egészen különleges lövészerszám volt ebben a században a
többfúratú ágyú, amelyet azonban nem szabad a többcsövű se-
regbontóval összetéveszteni. 1404-ben Padovában volt egy ilyen
hétfúratú ágyú.

Az ágyútalpnak két oldala volt s közöttük, a cső fara alatt,
mozgott a magassági irányt szabályozó ék. Különösen érdekes
Lionardo da Vincinek egy rajza, amely csőcsap nélküli könnyű
ágyúhoz szánt kerekcs talpat ábrázol. Itt a felsőtalp — amelybe
a cső van ágyazva — vízszintes csap körül forog s az irányzóék
segítségével mozgatható. Az alsótalp elején, saját tengelye körül
forgó függélyes villa áll. Ezen nyugszik a felsőtalp eleje, hátulja
pedig az alattalevő támasztékon jobbra-balra mozgatható. Ilyen-
formán a talptusa elmozdítása nélkül is, bizonyos határok között
változtatni lehetett az oldalirányt. Ez volna tehát az annakidején
új találmányként üdvözölt oldalirányzó gép őse, amelynek első
gondolata Lionardo da Vinci agyában született.

Itáliában egyébként is nagy volt azoknak a száma, akik a
tüzérszakkával tudományos alapon foglalkoztak. Merőben szo-

katlan jelenség, hogy a sorozatot nő kezdi meg, a Franciaországba költözött Cristina da Pizzano személyében. Nagy nevek következnek utána: Filippo Brunellesco, Leon Battista Alberti, Jacopo Mariano, Paolo Santini, Ludovico II. Marchese di Saluzzo, Roberto Valturio, Francesco Martini, Orso Duca di Ascoli, Diomedea Carafa, Antonio Cornazzano, Francesco Patricio, Bonacorso Ghiberti és végül a kortársak legnagyobbika, az imént említett Lionardo da Vinci.

* *
*
*

A XVI. század fontos haladást jelez a tüzérség történetében. Megszűnt ugyanis csupán mellékes segítőelem lenni, hanem mint nem nélkülözhető harmadik fegyvernem lép fel, a lovasság és a gyalogság oldalán. A vezérek most már a három fegyvernem együttműködésére kezdik alapítani csataterveiket. Ebből azonban még korántse következik az, hogy a tüzérségnek mindenkor nagy hatása lett volna s hogy a vele szemben táplált ellenséges érzés teljesen megszűnt volna. Tovább élt, de inkább nem sok gyakorlati értékű irodalmi, főként elméletitermészetű vitákra szorított.

Bizonyos, hogy a XVI. század hajnalán mindenik itáliai uralkodó érezte a jó és nagyszámú tüzérség szükséges voltát. A század első felében különösen az Esték, a Mediciek, továbbá Velence tüzérsége, semmivel se áll más országoké mögött.

A mozgó hadseregből fokról-fokra eltűnik a nagyöblű lövészerszámok tömege, s alkalmazása mindegyre jobban a várak védelmére és ostromára szorítkozik. Ellenben annál nagyobb szerephez jut a mozgóharcban a könnyű tüzérség. Természetes, hogy alkalmazása terén még sok bizonytalanság uralkodik, de a tüzérségnek ez a fajtája máris minden hadseregnek nélkülözhetetlen alkotórésze lett. Az 1515 szeptember 15-án és 14-én vívott marignanoi csata, kétségtelenül bebizonyította a harmadik fegyvernem nagy fontosságát.

A tüzérségnek a másik két fegyvernemhez való számbeli arányával Macchiavelli foglalkozott. Az ő véleménye szerint, a hadrakelt sereg 1000—1000 emberére elég 2—2 tüzér lövészerszámot számítani. Javasolja továbbá, hogy a tábori tüzérség az egész tüzérparknak kétharmada legyen. Meghatározza azt is, hogy a tábori tüzérség lövészerszámai minő öblűek legyenek.

A XVI. század végének fontos újítása a bomba, még pedig nem csupán robbanó, hanem gyújtó és világító alakjában is.

Sajátságos, de érthető jelenség, hogy a könnyű tábori tüzérségnek imént hangoztatott gyors fellendülése, már a század negyedik évtizedében hanyatlásba csap át. Ugyanis, az első három évtized véres harcai, mindenik államot arra kényszerítették, hogy ezentúl takarékosabban bánják a hadseregével. Ennek eredménye a sok állásharc, ostrom, sőt olyan hadivállalat is lett, amelyben az ellenfelek össze se csaptak. A tábori tüzérség szerepköre és ezzel száma is, megcsappant. Ha alkalmazására került a sor, nem lehetett többé sok ütegre osztani úgy, mint azelőtt. Legfeljebb kettő, de gyakran csak egy telt ki belőle. Itália volt az első, amely szembeszállott ezzel a hanyatló irányzattal.

Azok közül, akik a XVI. század folyamán a tüzérség fejlesztése körül különös érdemet szereztek, elsősorban Emanuele Filiberto savoiai herceget kell megneveznünk, aki nem csupán kiváló katona és országának újjászervezője, hanem egyúttal tudományos ember és kitűnő technikus volt s különösen kedvelte a tüzérséget.

A másik a már említett I. Alfonso d'Este, aki tudvalevőleg hírneves ágyúöntő volt s akinek a puskaporgyártás terén egy új módszer feltalálását is tulajdonítják. Az ő alakja el nem választható a XVI. századbeli tüzérség történetétől.

Azt azonban nem lehet állítani, hogy az Esték akkori tüzérségének állandó szervezete is lett volna. A lövészerszámok az egyes várakra voltak szétosztva s kezelésükre csak kevés zsoldos tűzért tartottak. Ezenkívül sok önkéntes tűzér volt szétszórva az országban, kapitányok, és alantos tisztek alatt. Ezek önként szolgáltak háború esetén, a zsoldosokkal együtt.

Mint a XVI. század második feléből származó okmányokból kitűnik, az Esték tüzérségében minden lövészerszámra napi 30 lövést számítottak s mindössze három napra való lövészt vittek magukkal. Egy 8 ágyúból álló 30- fontos ütegehez 36 szekér, 176 pár ökör és 504 ember kellett. Egy-egy lövészerszámra 3 tűzért és 10, a háború tartamára sorozott kiegészítőtüzért számítottak.

Ebben a században a pápai tüzérség is nagyot fejlődött. A nagyon nehéz lövészerszámokat itt is a várakban helyezték el s tábori alkalmazásra mindinkább könnyen kezelhető és mozgékony tüzérséget szerveztek.

VIII. Kelemen pápa elhatározta, hogy iskolát alapít azoknak az ifjaknak számára, akik a tüzérpályára szánják magukat. Ez az iskola 1592-ben valóban meg is nyílt s a későbbi pápák is mindenkor gondoskodtak róla.

Mint az előbbi, úgy a XVI. század is, sok kiváló tüzérszakíró és technikust mutat fel. Megemlíjtjük közülök Bonaccorso Ghibertit, Luca Romanót, Vannoccio Biringucciót és végül Nicolo Tartagliát, aki a tüzérszakmát tudományos színvonalra emelte, s az ágyúk irányzásához szükséges szögmérő feltalálója volt.

Technikai téren a következő újításokat vagy változtatásokat látjuk: Az ágyúknál a golyó vezetésére szolgáló fúrat és a töltőúr most már teljesen egyenlő átmérőjű, tehát nincs közöttük semmiféle átmenet. De a mozsaraknál megmaradt a fúratnál székebb kamra. A csőcsapok tengelye valamivel a cső tengelye alá esik.

A cső anyaga úgyszólván kizárólag bronz: öntöttvasat csak imitt-amott alkalmaznak mozsarak gyártására. Öntésközben most már a cső fara van alul s a magot egy vas csap tartja központozott helyzetében. Ez a csap az öntvényben maradt.

A hátültöltő szerkezetet csaknem teljesen elhagyták. A golyó öntött vashól készült; kőgolyót csak csapatokra és hajókra lőttek. Kartácsként vas- vagy ólomgolyóval töltött kis fahordót, vagy vászonzacskót alkalmaztak.

Haladás mutatkozott a puskaporgyártás terén is. A szemcsék a kézifegyvereknél kölesnagyságúak, a gátpuskáknál kétszer ekkorák, a tüzérségnél pedig borsónagyságúak voltak.

A talpak, a mozsarakéit leszámítva, kerekesek s a rúdat a talptusához erősítették. A magassági irányt továbbra is ékkel szabályozták. Ha nagyobb emelőszög kellett, mint amekkorát az ék mozgatásával el lehetett érni, a talptusát a földre mélyesztették. Ennek azonban az volt a nagy hátránya, hogy gátolta a lövészszám hátraszökkenését s ezzel kemény próbára tette a talpat.

* *
*

A XVII. század folyamán elevenbevigó szervezeti változások történtek az olasz tüzérségben.

Legelső sorban is azt kell megemlítenünk, hogy I. Carlo Emanuele savonai herceg, 1625-ben teljesen és véglegesen beolvasztotta a hadsereg kötelékébe, az addig igazi katonai szervezetként el nem ismert tüzérséget s II. Vittorio Amadeo 1697-ben betetőzte ezt a művet.

Nagyon fontos, és hasznos intézkedésnek bizonyult a már meglevőkön kívül, a torinói, milanoi, modenai, ferrarai, bolognai, riminii és nápolyi tüzériskolák megalapítása is. A már említett római tüzériskola, az Angyalvár parancsnokának, Pietro Aldobrandininék fáradozása nyomán, az akkor elérhető tökéletességnek legmagasabb fokára emelkedett. Manlio Orlandi kapitány, az Angyalvár tüzérparancsnoka, 1598-ban az iskola számára kitémű tankönyvet írt, amely 1602-ben második kiadásban is megjelent.

A tüzérség gyártását s az egész fegyvernem vezetését, kizárólag elismert szakemberekre bízta. Ilyenek voltak például Velencében: Pietro dei Capelli (1602), Gerolamo Brusabosco (1606), Francesco Pampagnin (1615), Orlando Rosetti (1616 és 1619), Giovanni Ferro (1622) és Giovanni Martinengo (1627). Az utóbbi nagy szaktekintély volt a várépítés terén is. De nem lehet kihagyni ebből a sorozatból az Alberghetti-családot se, amelynek 25 tagja töltött be vezető állást a velencei Arsenaleban, 1487 és 1792 között.

A nápolyi tüzérség parancsnoka a XVII. század közepén Giovan Battista Brancaccio lett, akinek 1678-ban bekövetkezett halála után, méltó utódként, Origlio tábornok töltötte be ezt az állást.

Erre a századra esik a tüzérség vonatának szabályozása is. Ez az intézmény azonban még sokáig nem tartozott a katonai szervezethez.

Műszaki téren szembecömlő, hogy a túlságosan nagyöblű lövészerszámoktól szabadulni akartak. Csökkenteni iparkodtak a kaliberek rendkívül nagy számát is, csupán a 4-, 6-, 8-, 12-, 16-, 24-, 32-, 48- és 60-fontos lövészerszámokat tartva meg továbbra is.

A mozgékonyabbá fokozásával mindegyre lehetőbbé vált, hogy a tüzérség nyomon követhesse a gyalogságot. A robbanó lövedékek terjedése folytán, lővésűkre alkalmassá kellett tenni a lövészerszámok egyes fajtáit.

Németföldön már a XVI. században feltűnik a tarack, amely onnan Itáliába is hamarosan átszármazott. Alapjában nem volt más, mint egy kissé meghosszabbított mozsár, vagy meg-

rövidített ágyú. Átlagos hosszúsága öblének mintegy ötszöröse volt.

A mozsaraknak még mindig meg van a kamrájuk, amelynek feneke félgömbalakú. A fúrat rendszerint kétszerre hosszabb a cső öblénél. Az egész XVII. század folyamán, a megszabottnál kisebb átmérőjűre öntötték a csöveket s különleges eljárással tágitották őket a kellő mértékre. Anyaguk általánvéve bronz.

Ugyancsak ebben a században látunk először olyan talpacskát, amelyeknek oldalai a talptusa felé széthajlanak. A lövészerszámok mozgékonyosságát nagyon fokozta a honvédenyelven lövegmozdonynak mondott ágyútaliga alkalmazása, amelynek első olaszországi rajza 1602-ből való. Használata, fontosságának megfelelően, csakhamar általánossá vált. Ugyanolyan alakú volt, mint a cs. és kir. vartűzérsgnél a „Batterie-Protze.“

A robbanólövedékeket Vercelli ostrománál (1658) alkalmazták először számottevő sikerrel. Ezeknek robbanótávolságát valamennyire szabályozni is lehetett. Ugyanis, a golyó nyílásába puskaporral töltött facsövet szorítottak, amelyet a kívánt égésidőnek megfelelő hosszúságra vágtak el.

A lövedékpálya tudományos vizsgálatával nem kisebb elmék foglalkoztak, mint Galilei, Torricelli, és Cassini. Galilei elméletét s annak Torricellitől és Cassinitól eredő alkalmazását, nagy tetszéssel fogadták a tudósok, de annak a kornak tűzérei nem igen értették meg őket. Ennek tulajdonítható, hogy nem csak a XVII. században, hanem még a reákövetkezőnek nagy részében is, a XV. századból átöröklött gyakorlati szabályok alapján lőtt a tűzérség.

Nagyobb haladás mutatkozik a tűzérség taktikai alkalmazása terén. Ugyanis, a nehéz tűzérség fejlődése folytán, az erődítés rendszere is megváltozott, nagy mértékben átalakítva magát a várharcot s ezzel a tűzérség elosztását is. Régebben csak egyféle, most azonban már kétféle tűzérség kellett valamely vár ostromához. Az egyiknek feladata a voltaképeni várívás, a másiké pedig a netaláni felmentő kísérlet elhárítása volt. Ez a kettős feladat tehát kétféle tűzérseget kívánt: nehezet és könnyűt.

Említettük, hogy a XVI. század második felében bizonyos visszaesés állott be a tábori tűzérség alkalmazása terén. Most azonban újra fordult a kocka, de érthető, hogy ezúttal se nyerte vissza, egy csapásra, korábbi jelentőségét ez a csapatnem. Ebben az időszakban úgyszólván a várharc mesgvéjén járt még s így szervezete is ennek hagyományaihoz igazodott. Mindamellett nem tagadható, hogy egyre szaporodva, a nyílt harcnak is egyik döntő tényezőjévé vált. Az az ingadozás, amelyet a tábori tűzérség taktikai alkalmazása terén a XVII. és a XVIII. században látunk, nem más, mint az egyensúlynak keresése, amelynek megtalálása arra képesíthette a tűzérseget, hogy kivívja és biztosítsa is magának azt a fontos helyet, amelyre most már joggal tarthatott számot.

A szerző sok jellemző példán — hadjáratok, csaták, várostromok szakszerű leírásán — mutatja be a tűzérség alkalmazását. De ezeknek ismertetését korlátolt terünk már nem engedi.

A témérdek és nálunk legnagyobbbrészt ismeretlen érdekes történelmi és műszaki adatot tartalmazó könyvet, melegen ajánl-

juk olvasóinknak, de főként azoknak a tűzérbajtársainknak figyelmébe, akiket még érdekel fegyvernemünknek annyira változatos és tanulságos története.

Gyalóka Jeno.

Dr. Miklósy Zoltán: *A magyar király tengeri hajóhada a középkorban.* Budapest. A szerző kiadása. 1934, nagy nyolcadrét, 154 oldal.

Miklósy munkája a magyar középkor történetének érdekes adatait ismerteti meg olvasóival. Keveset hallottunk azelőtt arról, hogy volt-e a régi magyar királyoknak tengeri hadereje? Pedig ez a kérdés azért is érdekes, mert a magyar királyoknak, olasz hadjárataik alatt, bizonyára szükségük volt ilyenre is. Szalay, Thallóczy, Pór s mások írtak ugyan röviden erről a kérdéstről, de közléseik inkább csak szórványos adatokat tartalmaztak. Miklósy Zoltáné az érdem, hogy lelkiismeretes forráskutatásokra támaszkodva, összefoglaló előadásban tárta elénk a középkori magyar királyok tengeri haderejének rövid történetét. Megállapítja, azt, hogy annak első nyomait Kálmán szlavóniai herceg idejében (1229) találhatjuk meg. A későbbi árpádházi királyok közül, különösen IV. Bélának voltak már erős hajói Trau kikötőjében. A Dalmát-partvidék városai — ha kellett — fegyverzett hajókat bocsátottak ugyan a magyar királyok rendelkezésére, de ezeknek a flottáknak tagozódásáról s szerepéről nincs sok adatunk.

A középkori magyar tengeri haderő alaposabb szervezése Nagy Lajos király érdeme. Raguzában 5 erős gályát építtetett; több dalmát város hajóját besorolta hadi flottájába s valamennyi egység magyar királyi lobogó alatt úszott. Zárában, Ragusában, Trauban rendes arzenáljai voltak. A magyar flotta első parancsnoka 1358-ban, Subich de Cesam admirális, zárai nemes volt, aki mint „miles aulicus“, a dalmát szigetek grófjának címét viselte. 1369-ben de Sorba Baltazár, 1372 óta pedig Doria Simon, genuai nemesek vezették a magyar flottát, amely rész vett Nagy Lajos olasz expedícióiban és az 1379-ben vívott pólai tengeri csatában is harcolt. Nagy Lajos halála után, a magyar flotta Durazzo-i Károly pártján, nápolyi vizeken harcolt. Később a XV. században, különösen Zsigmond király velencei háborújában, még nyomát találjuk a magyar tengeri haderőnek, amely akkor tűnt el a hadiesemények színpadáról, amikor 1455-ben tűzvész pusztította el a ragusai arzenált. Az 1444. évi várnai csatában már csak 2 magyar hadihajó szerepéről tudunk; ez az utolsó adat. Mátyás király hadjáratainak súlypontja Középeurópa szárazföldjén volt, tehát tengeri haderőre nem volt szüksége; valószínűleg az ő uralkodása alatt oszlott fel a középkori flotta.

Miklósy könyvéből megismerjük nemcsak a hajóhad szereplésének rövid történetét, hanem szervezetét, sőt személyzetét is. Kortörténeti szempontból is érdekesek azok az adatok, amelyekre támaszkodva ismerteti a személyzet ellátásának, fegyelmének, fegyverzetének részletkérdéseit. Az admirálisok névsorában csak egy magyar nevet találunk. Bebek Imrét. A szerző szerint azonban ő is inkább szervező szakember, mint taktikai egységeket vezető parancsnok volt. Érthető és megokolt, hogy középkori

királyaink ezekben az állásokban dalmát partvidéki főurakat alkalmaztak, akik a vízi hadviselésben s a hajózásban járatosak voltak. Mivel azonban magyar királyi lobogó alatt s magyar érdekekért harcoltak, hálás munkát végzett Miklósy, hogy emléküket a magyar történet számára megőrizte.

Markó Árpád.

Horváth Jenő: *Magyarország és a világháború.* Budapest, 1955. 8°, 48 l.

A szerző e cím alatt két nyilvános előadását közvetíti. Az első: a magyar kormány magatartása 1914 júliusában; a második: a békeszerződés megalkotása. A két, egymástól független előadás célja csak egy lehetett: azt szemléltetni, hogy mily magatartást tanúsított a magyar kormány a világháború kitörését megelőző időkben, vagyis, hogy milyen mértékben terheli vállát a világháború felidézésének bűne, s ezzel arányban milyen elbírálásban részesítette őt a jog- és igazságszolgáltató békeszerződés.

A szerző azonban feltűnően kerül minden célzatosságot. A két tanulmányt egyszerűen egymás mellé helyezi. Szinte az az érzésünk, hogy itt kizárólag csak a legszigorúbb tárgyilagosság rostáján áthullott hivatalos okmányok beszélnek. De ezek azután annál meggyőzőbben.

A trianoni békeszerződés nem Ausztria-Magyarországra, hanem egyedül Magyarországra vonatkozott. Ezzel, ha burkoltan is, Magyarországot, illetve Magyarország háborús előtti kormányát is felelőssé tette a világháború felidézéséért.

Mi igaz ebből az ellenséges propaganda által mesterségesen fölfújít vádból?

Jóformán semmi. Az 1815-i státuszkyó átalakítása 1911-ben vette kezdetét, amikor a nyugati hatalmak az északafrikai területeket elfoglalták, az osztozkodásból kimaradt cári orosz kormány pedig maga részére a tengerszorosokat követelte. E célból természetesen a német-olasz nyelvhatárig kellett előnyomulnia. Ezt csak Magyarország testén keresztül tehette. Első dolga volt tehát, hogy Szerbia és Bulgária szövetségén kívül, Románia csatlakozását is biztosítsa. Ez utóbbi hatalom megnyerését Erdély felajánlásával igyekezett elérni. Ezzel a kezdeményezéssel, mely Hartwig orosz követőtől indult ki, a világháború felidézésének első lépését Oroszország tette meg.

A szláv imperialista politika óvatosan és a legnagyobb következetességgel dolgozott. Különösen arra ügyelt, hogy a háborús összeütközés felidézése ne közvetlenül tőle induljon ki. Megszervezte a szerajevói merényletet, de úgy, hogy a tetteseket osztrák-magyar állampolgárokból válogatta ki.

Véle szemben miben merült ki Magyarország szerepe? Eltekintve attól, hogy soha érdekében nem állott területét szomszédai kárára gyarapítani, Tisza István gróf magyar miniszterelnök volt az első, aki a merénylet után az üldözött boszniai szerbeket védelmébe vette. Utána az osztrák-magyar hadüzenetet megelőző izgalmas napokban hidegvérét megőrizve, az uralkodóhoz intézett előterjesztéseiben ismételtlen felemelte szavát a háború ellen. Ahol csak tehette, mérsékelni igyekezett az osztrák diplomáciában és a

hadvezetőségben felülkerekedett háborús hangulatot. Ebben odáig ment, hogy lemondásával is fenyegetőzött. Csak ahhoz volt hajlandó nagynehezen hozzájárulni, hogy Szerbiát, amely a merénylet ügyében még vizsgálatot sem indított, kérdőre vonják. Kikötötte azonban azt, hogy a feltételek ne legyenek elfogadhatatlanok.

Békés álláspontjához még akkor is görcsösen ragaszkodott, amikor az osztrák vezető körök a háborús láz ellenállhatatlan erővel sodorta a végzet felé. Az ultimátum elküldéséhez még a július 19-i közös vizsgálati értekezleten is csak azzal a feltétellel járult, ha határozatlan kimondatik, hogy az a szerb állam területi épségét a katonailag szükséges határkiigazítás kivételével nem érinti és ha ezt a határozatot a külső kormányoknak is tudtára adják. Tiszta még ekkor is bizott benne, hogy az ultimátumot Szerbia vagy elfogadja, vagy tárgyalásokba kezd, melyek során sikerülni fog az ügyet békés úton elintézni. Reménye nem teljesedett. Amikor Giesl báró Zimonyból Tisza grófnak a szakítást bejelentette, a miniszterelnök megdöbbenve kérdezte, hogy ennek meg kellett-e történnie? Mire azt a választ kapta, hogy „igen”.

A másik, a békeszerződés megalkotásáról szóló tanulmány, az utóbbi években napfényre került hivatalos okmányok és hiteles feljegyzések alapján, a trianoni békeszerződés minden nemzetközi jogi alap nélkül történt megszületését igazolja.

Ezekből csak egyes részleteket ragadunk ki:

A határmegállapító bizottság a Muraközt Magyarországnak ítélte oda és Zsolger szlovén álampolgár nyilatkozata szerint, a Szerbiához való csatolást csak az tette lehetővé, hogy a bizottság jegyzőkönyvét utólag, máról-holnapra egyoldalúan megváltoztatták.

A szerb és román kormány között az osztozkodásnál ellentétek támadtak. A szerbek, ellenfelük területi igényének mérséklésére azt hozták fel, hogy az 1916. augusztus 17-i bukaresti titkos szerződésben a román kormánynak tett ígéretek megsemmisítette az, hogy e szerződés határozmányaival ellentétben. Románia a központi hatalmakkal 1918 május 7-én különbékét kötött. Azzal, hogy e két hatalom a vitás területek megszállását a szövetséggközi hatalmaktól kérte, voltaképp kölesönösen, egymás jogát nyilvánította semmisnek.

Érdekes és jellemző volt az Északamerikai-Egyesült Államok magatartása. Maga Wilson elnök volt az első, aki Károly császár 1918 október 16-i manifesztumával szemben, mely Ausztriát föderatív állammá alakította át, Masaryk, emigráns cseh professzor washingtoni manifesztuma mellett foglalt állást. Ez időben azonban, úgylátszik, nem gondolt tettének súlyos következményeire. Ezt a megállapítást bizonyítja az, hogy hibás lépését később mindenképen igyekezett jóvátenni. Wilson a párizsi békekonferencián, 1919 január 24-én már élénken tiltakozott az ellen, hogy a cseh, szerb és román kormány a hatalmakat fegyveres megszállás útján bevezetett tények elé állítsa.

Az amerikai kongresszus a trianoni békeszerződést nem ratifikálta, hanem 1921 augusztusában Magyarországgal különbékét kötött, melyből a trianoni határok elmaradtak.

Mindezekről eltekintve, a békeszerződés által állandósított

középeurópai helyzet, a szövetséges hatalmak felfogása szerint is, a nemzetközi jog megsértésével alakult ki. Igazolja ezt egyrészt az a körülmény, hogy a szövetséges hatalmak Ausztria-Magyarországgal 1918 november 3-án legális fegyverszüneti szerződést kötöttek, másrészt az a francia megállapítás, amely szerint Magyarország egyes részeinek fegyveres megszállással végrehajtott elszakítása, a fegyverszüneti szerződés III. cikkelyének kijáratásával, vagyis a nemzetközi jog megsértésével történt.

A világháború végén a cári Oroszország helyébe a demokratikus Amerika lépett, mely a meglévő hatalmi helyzet megbontásához, illetve egyes területek átviteléhez az érdekelt lakosság hozzájárulását tette szükségessé; kivételnek tekintve az oly területek visszacsatolását, melyeket eredetileg valamelyik országtól erőszakkal szakítottak el. (Pl. Elzász-Lotharingia.) A csehek, hogy ez elv alapján a tótföldre igényt tarthassanak, először azzal az érveléssel hozakodtak elő, hogy Magyarország voltaképp csak 1867-ben vált ki az osztrák államból; ez alkalommal magával vitte Szlovákiát is, mely utóbbi eredetileg egy olyan államközösséghez tartozott, melynek Csehország is tagja volt.

Ez a meglehetősen gyöngye érvelés természetesen rövid ideig maradhatott életben. Apponyi Albert gróf 1920 januárjában a szövetséges hatalmak előtt meggyőző erejű beszédében bizonyította be, hogy a Magyarországtól igényelt területek több mint ezer év óta Magyarországhoz tartoztak; a szövetséges hatalmak 1920 májusában átnyújtott válaszukban ezt tudomásul vették, minek következtében a csehek fenti jogformálása gyökerét veszítette.

Az utódállamok erre az önrendelkezés jogi alapjára igyekeztek állani, s ezt a kisebbségek javarészt felelőtlen személyeivel kötött különféle egyezményekkel akarták megtámasztani. Anélkül azonban — és ez érthető — hogy a népszavazás nemzetközi jogilag egyedül érvényes és elfogadható eszközhöz nyúltak volna. E fontos jogi kellék hiányában természetesen az önrendelkezésre épített állami életük sem bízathatott kellő szilárdsággal és állandósággal. A három utódállam ezért egymással fegyveres szövetséget kötött, mert érezte és tudta, hogy az elszakított területek megtartását csak a kölcsönös katonai szövetség és a fokozott fegyverkezés biztosíthatja.

Révdvay István dr.

Dr. Kertész János: *A Habsburg-irodalom bibliográfiája 1218—1954.* 1954. 8, Gergely R. könyvkereskedő kiadása, Budapest.

Minden szokásos szószaporító elismerés helyett, egyszerű szavakban mondunk köszönetet a szerzőnek azért a fáradozásáért, mellyel a Habsburg-ház feltalálható irodalmát összehordta.

Ennek a legrégibb, Európában századokon át történetet csináló háznak, tudomásunk szerint magyar bibliográfiája nem volt. Mennyi utánjárást, idővesztéséget jelentett ez a hiány a történetkutató számára!

Ez a bibliográfia általános és az egyes uralkodókkal személyn szerint foglalkozó műveket tartalmaz. Anyagát köz- és magánkönyvtárakból merítette. Áttekintését az uralkodók és a ház tagjainak idő és betűrendi csoportosítása könnyíti meg.

Csak egyet bátorkodunk — minden kicsinyeskedés nélkül — megemlíteni. Kár, hogy a szerző a régibb kiadású s nehezebben megszerezhető művek feltalálási helyét nem jelölte meg. Hazai tudományos könyvtáraink anyaga, fájdalom, meglehetősen hiányos. Könyvtáraink között a hivatalos szellemi kapcsolatot sem vezetői egységes, átfogó kéz. Épp ezért lenne különösképp fontos az, hogy ezt a hiányt a magán bibliografusok igyekezzenék valamiképp is pótolni. Elsősorban azzal, hogy a hazai tudományos könyvtárak egymásra utaltságának gondolatát hangsúlyozva, kezükbe vennék a kezdeményezést s amennyire tőlük telik, önmaguk kezdenék meg az összefüggő hálózat kiépítését. Ezzel a munkásságukkal nagyon sok szétszórt és ismeretlenségük miatt elveszettnek tekinthető művet mentenének meg a magyar tudományos élet számára.

Réday István dr.

Archivio Storico per la Dalmazia: Havi folyóirat. IX. évfolyam. Roma, 1954.

Olaszország se a múltban, se most, nem szűnt meg soha hangoztatni és bizonyítani Dalmácia birtokára formált jogait. S bárha a világháborúra következő békeszerződés ezt a jogot csak Zárára vonatkozólag ismerte el, Olaszország formaszerint nem mondott le követeléséről s éppen ez lett közötté és Jugoszlávia között az egyik ütközőpont.

De ha már egyelőre lehetetlen a vitás terület birtoklása, legalább szellemi téren igyekszik fenntartani Olaszország a Dalmáciával való kapcsolatot. A szellemi összeköttetést szolgálja ez a tartalmas és igen szép külsejű képes folyóirat, amelyet Antonio Cippico szenátor alapított s most Arnolfo Bacotich szerkeszt.

Az egykori magyar-dalmát kapcsolatok révén természetes, hogy olyan közlemények is vannak benne, amelyek közvetlenül érdekelnek minket. Így a 96. és 99. füzetben:

Florio Banfinak „L'origine della famiglia Zriny“ című, terjedelmes és igen alapos tanulmánya, amelyben a Zrinyi-család állítólagos horvát eredete ellen foglal állást. Mivel a szerző mostani füzetünk tárcacikkében röviden már összefoglalta idevágó kutatásainak eredményét, nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni.

Ugyanennek a szerzőnek egy másik, igen érdekes tanulmánya „Antonio Verancio da Sebenico, ricostruttore della fortezza di Agria“ címen, hajdani váraink egyik legfontosabbikának, az egrinek, építéstörténetével foglalkozik.

A nagytudású és sokoldalú Verancsics, különösen erdélyi működése alatt, az erődítés tudományában is nagy jártasságra tett szert. Amikor, 1550-ben, egri kanonok lett, már folyt az ottani várnak a bástyarendszer szerint való átalakítása, amelyben azután Verancsics, minden tudását és tapasztalását lathatva részt vett.

1553-tól 1557-ig pécsi püspök volt, de ezt a méltóságát az egrivel cserélte fel. I. Ferdinánd király ahhoz a feltételhez kötötte ezt a cserét, hogy Verancsics a püspökség jövedelmének kétharmadát a vár átépítésére fordítsa. A püspök, hogy a reávaró nagy munkát minél alaposabban hajthassa végre, számos

olaszt szerződtetett, közöttük az olasz irodalomban eddigelé ismeretlen Paolo da Mirandolát is.

A szerző — nagyon helyesen — megállapítani igyekszik Eger várának középkori, vagy legalább is az átépítés előtti alaprajzát. Ennek fejtegetésében nincs egy nézetten Pataki Vidorral, aki — mint szerzőnk írja — nem méltatta elég figyelemre Paolo da Mirandola tervrajzát s így nem ismerte fel rajta a középkori vár eléggé jól látható körvonalait, az olasz mester tervének gondolva őket.

Az ismeretes 1552-i ostrom siralmas állapotba juttatta az egeri várat. Pénz hiányában a helyreállító munka egyelőre csupán a károk kijavítására, továbbá az ú. n. Bornemissza-bástya építésére szorítkozott. De ez is, a korábban épültekkel együtt, az olasz bástyarendszer kezdetleges formáit mutatja.

Verancsics, mint mondtuk, 1557-ben került vissza Egerbe. Legelső gondolja az volt, hogy az ottani félállandó erődítményeket állandó jellegűekkel pótolja. 1560-ban szerződtette Paolo da Mirandolát, s ez dolgozta ki az átépítés első tervét. Ebből az tűnik ki, hogy az építés nem csupán a régi védőöv falazására akart szorítkozni, hanem — a kor követelményeinek megfelelően — új védőműveket is kívánt emelni.

Verancsics eleinte csak három bástyát akart a felsővárhoz ragasztani, de Mirandola alaposabb átalakítást javasolt, amint az a püspöknek a tanulmány függelékében közölt jelentéseiből kitűnik. A legnagyobb nehézséget a vár nyugati oldalának közvetlen közelében levő magaslat okozta, amelyről könnyűszerrel össze lehetett a vár belsejét löni.

Mirandola, hogy a természet okozta hátrányokat amennyire lehetett kiküszöbölje, egy második tervet is dolgozott ki, amely azonban nem gátolta az előbbiben feltüntetett építkezéseket. Verancsics ezután Mirandolával együtt Bécsbe ment s bemutatta az újabb tervet a királynak, aki örömmel jóvá is hagyta.

1561-ben már folyt a munka, de alkalmasint mégse úgy, ahogyan a püspök szeretne volna; talán ez lehetett az egyik oka annak, hogy 1565-ben megvált Egertől.

Mirandola nagyszabású tervéből még 5 évvel később is, sok fontos részlet várt megvalósításra, mint azt az 1568-ban készült tervrajz mutatja. Ennek alapján megállapítható, hogy 1561 óta átépült a felsővár keleti oldala: készen volt a kötőgát a Dobó-és a Tömlőc-bástya között s felépült a Mirandola-bástya a Zárkándy-félbástyával együtt. Elkészült az egész védőöv falburkolata és az árok. Ellenben a Bornemissza-bástya és a Sandri-félbástya még nagyon kezdetleges állapotban volt. Ugyancsak hiányzott a második tervben javasolt két új bástya is.

Mirandola 1561 után nem tért többé vissza Egerbe s így az 1569 és 1580 közötti építkezéseket már Ottavio Baldigara irányította, saját tervei alapján. Azonban — a szerző megállapítása szerint — annak a Baldigara-féle tervrajznak, amelyet Pataki Vidor „Az egeri vár élete” c. tanulmányának 7. ábráján közöl, semmiféle kapcsolata sincs az 1568 és 1590 között valóban történt építkezésekkel.

Baldigarának tulajdoníthatók a vár alá épült aknafolyosók, amelyekről, még a művelt emberek körében is, hitelre talált Egerben az a dajkamese, hogy ezeknek a folyosóknak egyike, a légvonalban is legalább 50 kilométernyire levő diósgyőrivel köti össze az egri várat.

Az 1596-tól 1687-ig tartott török uralom mitse változtatott a váron. Ennélfogva a Zinzendorff-féle 1706-i s a Farrel-féle 1755-i tervrajz eléggé elárulja, hogy milyen lehetett az egri felsővár, a török uralom előtt. Ezeken jól látható az a két hatalmas bástya, amelyet Baldigara a nyugati homlokzatot annyira fenyegető magaslát ellensúlyozására épített. A XVIII. század legelején lebontott alsóvár, természetesen már nem látható ezen a két tervrajzon.

Magyarországot is érdeklő cikk még ebben az évfolyamban. Tullio Erber: „Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814“ című és Giuseppe Vassili: „La storia della città di Veglia nei suoi momenti principali“ című tanulmánya.

— y.

